

Євген НАХЛІК

ORCID: 0000-0001-7701-9795,

доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, директор Інституту Івана Франка НАН України, Львів (Україна), nakhlik@nas.gov.ua

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИЙ СВЯЩЕННИК ЙОСИФ КРАСИЦЬКИЙ (*1828–†1908) – АВТОР САТИРИЧНОЇ ДРАМИ «BUDZIATUŃSE» (1861)

У статті з'ясовується авторство і розглядається проблематика триактової драми «Budziatyńse» (1861), фрагменти якої (як твору невідомого автора) вперше опублікував Іван Франко з власною передмовою та коментарем, під загальною назвою «Будятинці» у львівській газеті «Діло» (1908. 18/5, 20/7, 22/9 січня). «Мелодраму» (за авторським означенням) написано римованими силабічними віршами польською та українською мовами.

Певно, з огляду на деякі ідеологічно некоректні й сороміцькі пасажи в драмі Франкову публікацію уривків із неї з його передмовою і коментарем не передруковано в радянському виданні «Зібрання творів» І. Франка, а подано значно пізніше в додатковому 54-му томі (2011). Проте в коментарях не згадано тогочасних відгуків на Франків коментований першодрук фрагментів із драми та її автора не з'ясовано. Ці питання уперше висвітлено у пропонованій статті.

У відгуку на Франкову публікацію греко-католицький священник Осип (Йосиф) Боцян розкрив особу автора драми «Budziatyńse» (Йосиф Красицький, колишній парох Дернова, тепер села Львівського р-ну Львівської обл.) та окреслив її прототипів (стаття «В справі "Будятинців"» у газеті «Діло» за 24/11 січня 1908 р.). У двох листах із провінції (без зазначення адресантів), оприлюднених у львівській москвофільській газеті «Галичанин» (1908. 19.I/1.II), було засуджено і сатиру на руських священників у драмі «Budziatyńse», і Франків коментар, і газету «Діло» за цю публікацію. Натомість греко-католицький священник Александер Стефанович у листі до «Галичанина» (Будятинці-милятинці // Галичанин. 1908. 24.I/6.II) підтвердив авторство Красицького, розкрив обставини й причини появи його скандальної сатиричної драми та оцінив її схвально.

Автор драми «Budziatyńse» греко-католицький священник Йосиф Красицький (*1828–†8 грудня 1908) працював у Дернові адміністратором парохії (1855–1860), відтак довголітнім парохом (1860–1903). Провадив активну громадсько-політичну діяльність: обирався послом (депутатом) до Галицького крайового сейму (1867–1882) і віденської Державної Ради (1873–1879). Належав до москвофілів.

Двомовна сатирична драма «Budziatyńse» Йосифа Красицького, яку високо оцінили І. Франко та А. Стефанович, заслуговує на повне видання її тексту і прихильну згадку в історіях української літератури як цікава й характеристична пам'ятка з часів галицького літературного та й загалом національного відродження початку 1860-х років. Щоправда, для видання драми «Budziatyńse» треба розшукати бодай один зі списків цілого твору.

Ключові слова: Іван Франко, Йосиф Красицький, драма «Budziatyńse», українська література в Галичині, українсько-польська літературна двомовність, українсько-польські відносини XIX ст., галицькі москвофіли.

GREEK CATHOLIC PRIEST JOSEPH KRASYTSKYI (1828-1908), AUTHOR OF THE SATIRICAL DRAMA “BUDZIATYŃCE” (1861)

The article clarifies the authorship and examines the problems of the three-act drama «Budziatyńce» (1861), fragments of which (as the work of an unknown author) were first published by Ivan Franko with his own preface and commentary, under the general title «Будятинці» («Budziatyntsi») in the Lviv newspaper «Dilo» («Діло») in January 1908. «Melodrama» (by the author's definition) is written in rhyming syllabic verse in Polish and Ukrainian.

Apparently, given some ideologically incorrect and obscene passages in the drama, the publication of excerpts from it with his preface and commentary undertaken by Franko was not reprinted in the Soviet edition of «Collected Works» by Ivan Franko, but presented much later in the additional 54th volume (2011). However, the commentary does not mention the responses to Franko's then scandalous publication of fragments from the drama and its author is not identified. These questions are addressed for the first time in the proposed article.

In his response to Franko's publication, the Greek Catholic priest Osyp (Josyph) Botsian revealed the identity of the author of the drama «Budziatyńce» (Josyph Krasyskyi, former priest of Derniv, now a village in the Lviv district of Lviv region) and outlined its prototypes (the article in the newspaper «Dilo», 24/11 January 1908). In two letters from the province (without indication of addressees), published by Moscovophiles in their Lviv newspaper «Galichanin» («Галичанинъ», 19 January / 1 February 1908), both the satire on Ruthenian priests in the drama «Budziatyńce» and Franko's comment, and the newspaper «Dilo» for this publication were condemned. And the Greek-Catholic priest Alexander Stefanovych, in a letter to «Galichanin» («Галичанинъ», 24 January / 6 February 1908) confirmed Krasyskyi's authorship, disclosed the circumstances and reasons for his scandalous satirical drama and assessed it positively.

The author of the drama «Budziatyńce», the Greek Catholic priest Josyph Krasyskyi (1828– 8 December 1908) worked in Derniv as a parish administrator (1855–1860), then as a long-term priest (1860–1903). Conducted active social-political activity: was elected ambassador (deputy) to Diet of Galicia (1867–1882) and Vienna Council of State (1873–1879). He belonged to the Moscovophiles.

Bilingual satirical drama «Budziatyńce» by Josyph Krasyskyi, which was highly praised by I. Franko and A. Stefanovych, deserves a full edition of its text and a favorable mention in the history of Ukrainian literature as an interesting and characteristic monument since the Galician literary and national revival of the 1860s. However, for the publication of the drama «Budziatyńce» we still need to find at least one of the lists of the whole work.

Key words: Ivan Franko, Josyph Krasyskyi, drama «Budziatyńce», Ukrainian literature in Galicia, Ukrainian-Polish literary bilingualism, Ukrainian-Polish relations in the 19th century, Galician Moscovophiles.

Мета статті – висвітлити обставини появи маловідомої Франкової публікації «Будятинці» (1908), рецензію її в тогочасній галицькій періодиці, проблематику драми «Budziatyńce» (1861), з'ясувати особу її автора – о. Йосифа Красицького, перетини його життєвих доріг із Франковими. У такому всебічному й системному осмисленні ці питання розглядаються уперше.

Франкова публікація уривків із драми «Budziatyńce» з передмовою і коментарем. У джерелознавчій та інтерпретаційній публікації «Будятинці» в січневих числах «Діла» за 1908 р. [20]. Іван Франко вперше оприлюднив за наявним у нього рукописом (списком) розлогі уривки, як зазначив, з «інтересної драми, написаної ще в 1861 р., але досі нікому не відомої, крім тих кількох людей, що мали або мають копії з неї» [22, с. 732]. Публікацію найцікавіших, на його думку, фрагментів спорядив власною передмовою та коментарем. Назва цієї триактової «мелодрами» (як означив її автор) – «Budziatyńce», у підзаголовку присвята: «Miłująsyt ruski narod Rusinom roświęca Rusin» («Люблячим руський народ русинам присвячує русин») [22, с. 732].

За словами Франка, «невідомий нам автор <...> – то чоловік ще з того часу, коли руський патріотизм промовляє у щоденнім житті і в літературі польською мовою, коли під впливом українських книжок»,

поезії Шевченка, Федьковича, брошур Антона Кобилянського й Костя Горбала «Slovo na slovo do Redaktora "Slova"» і «Holos na holos dlia Halyčynu», виданих у Чернівцях 1861 р. (надрукованих чеськими літерами), «починало будитися наше національне життя і соціальне почуття», що проявилось в «перших народовецьких публікаціях», сатиричній поемі польською мовою Остапа Левицького «Uciekiniery» («Утікачі»; Львів, 1863), перших гімназійних «громадах», таємних організаціях української молоді майже по всій Східній Галичині:

«От тоді-то, як один із перших виразних симптомів того народного розбудження, була написана отся драма, польськими і руськими віршами, але гарячим руським серцем, отся різка сатира на наші тяжкі хороби – безхарактерність та бесоромність, ренегатство та самоупідлення» [22, с. 732].

До речі, силабічне польське та українське римоване віршування (переважно 14-складовим коломийковим віршем) у драмі досить вправне.

За Франковою характеристикою, «Будятинці – се символ тих мертвих душ, не збуджених ще до людського життя, що залюбки сплять у багні. Ще не було новочасних руських хрунів, та перекинчиків, та апостатів [відступників. – Є. Н.], а вже автор отсеї мелодрами списав їх першовзори <...> немногими, але вірними рисами, змалював їх з душею і тілом внукам на науку» [22, с. 733].

У першій дії, що відбувається «в руським парафіяльним будинку в біднім селі Заможцях» [22, с. 733] і в сценах якої розмовляють по-польському два «руські» (греко-католицькі) священники – господар о. Харапчинський і його гість о. Слабодушка, а також дружина господаря (їмость), «жінка ще молода і здорова» [22, с. 735], Франко в зізнаннях Харапчинського угледів «документ незрівняний тої глибини, до якої упала була колись частина нашого духовенства і загалом нашої інтелігенції» [22, с. 739]. Як обурливий приклад такої аморальної поведінки Франко навів зображення «porządneho księdza» («порядного священника») Харапчинського: «Батько презентує гостеві <...> свою 12-літню донечку як образок тої “едукації”, якої вона набралася “без кошту родичів” від księdza wikarego [священника-вікарія. – *Упоряд.*], очевидно, латинського, що на своїх колінах учив її співати краков'яка» [22, с. 739].

Чому «співати»? Краков'як танцюють... Однак у драмі справді йдеться про те, що Стася навчилася од вікарія співати краков'яка. На прохання батька, 12-річній дівчині співає для нього й о. Слабодушки цю сороміцьку пісеньку про те, що найкраще бути коханкою «księdza polskiego» («польського священника») [22, с. 740].

Назагал, за Франком, «перша дія мелодрами <...> з сатиричного малюнка піднялася на висоту правдивої школи підлоти, деморалізації

та винародовлення й фарисейства, якій рівної не має наше письменство» [22, с. 745–746; *якій* – виправлено за першодруком].

Тож із першої дії Франко сформулював викривальний висновок: «Треба при вищих, впливових людях випертися своєї народности, своєї людської гідности, свого власного “я”, – от тоді зробиш кар'єру. Хто так не робить, той дурень і не варт доброго слова – отсе вся суть “будятинської” моралі» [22, с. 749].

Утім, Франкове спостереження не втратило певної актуальности й сьогодні, якщо не в частині зречення своєї народности, у чому в українському суспільстві назагал немає потреби, то в частині кар'єристичної мімікрії власного «я», відмови задля суспільної вигоди від людської гідности й порядности.

У другій дії автор, за Франковим коментарем, «ведений артистичним почуттям контрасту», скомпонував «пару маленьких сценок із життя селян» [22, с. 749] (українською народною мовою, галицьким діалектом). Із розмови «двох дуже старих селян», які в неділю йдуть до «занедбаної церкви» в коліс багатому селі Заможцях [22, с. 749], постає «бідна, наївна, панщиною та злиднями притомлена стара Русь, справді безсила і безрадна <...>» [22, с. 752], а з розмов тієї самої неділі п'яних господарів, вїта, церковних «старших братів», парубків і дівки перед корчмою та в корчмі у сусідньому селі Мілятині (тепер с. Новий Мілятин Золочівського р-ну Львівської

обл., де досі збереглася корчма з XVIII ст.) вимальовується «картина деморалізації повна» [22, с. 755].

У третій дії (польською мовою) автор «веде нас до головного гнізда сеї деморалізації» – «латинських і руських ксьондзів» [22, с. 755], які зібралися на гостину в домі латинського пробоща (руського «перекинчика») в Мілятині (у селі досі зберігся також Костел Воздвиження Чесного Хреста, збудований наприкінці XVIII ст.). Автор показує, як замість піклуватися про «парохіян» [22, с. 752] отці дбають про власну вигоду й задоволення своєї похитливості (Франко звернув увагу, зокрема, на звабливий «дискурс» пробоща, який залицяється до їмості – пані Харапчинської). До речі, слово «dyskurs» ужите польською мовою у віршовій фразі Харапчинського про пробоща («On z tą żoną w pokoiku jakiś dyskurs wiedzie» – «Він з моєю жінкою в кімнаті веде якийсь дискурс») та українською – у Франковому коментарі [22, с. 758, 759, 761].

Франко також повідомив, що для звірки з наявною в нього копією іншу рукописну копію драми (теж із 1861 р.) йому «був ласкав вручити» «о. Стефанович» – греко-католицький священник Александер Стефанович (*1847–†1933), колишній катехит дівочої учительської семінарії у Львові, який від 1907 р. перебував на пенсії. Він був публіцистом і бібліографом, належав до народовців, став членом Української національно-демократичної партії (УНДП). На його спис-

ку автор твору польською мовою дописав: «Nie wolno drukować» («Не можна друкувати»). Франко гадав, що «заказ авторів і його авторське право давно улягли задавненню» і він публікує «посмертний твір» [22, с. 733].

Відгуки на Франкову публікацію. Першим на неї відгукнувся греко-католицький священник Осип (Йосиф) Боцян (*1879–†1926), родом із Буська, який кинув жмут світла на прототипів драми «Budziatyńce»:

«Погляд д-ра Франка на ґенезу і предмет “мельодрами” “Будятинці” вимагає пояснення. Ся мельодрама є сатира на тих руських сьвященників, які зі шкодою для власної чести і парохії в шістьдесятьох літах вислугувалися у латинському відпустовому місці Мілятині. Вона є сьвідоцтвом сеї великої, цілі десятки літ триваючої акції руського клира, особливо колишнього буського деканату, проти ґравітації до Мілятина, проти безхарактерности, материялізмови і самоупідлиню тих руських сьвященників, які стало в Мілятині бували і дороблялися. Отже, Будятинці не є назва “села ідеального”, але відповідно до ціли автора перекручене слово: Мілятинці – гості мілятинські. Драма ся не була призначена для сцени, а курсувала лишень в відписах межі руськими сьвященниками околиці Мілятина. Драматична форма добре надавалася до зображення індивідуальности кожного домового приятеля мілятинського

пароха. Отже, особи є дійсні, “історичні”, а імена очевидно попере-мінювані».

Понад те, о. Боцян розкрив особу автора «мелодрами» «Budziatyńse» (Франко, повторю, не знав, хто автор):

«Автор сеї “мельодрами” ще жиє, а є ним о. сеніор Йосиф Красицький, колишній парох Дернова, тепер перебуваючий на емеритурі у о. А. Даниловича в Нестаничах коло Холоєва» [4]¹.

Інакшого характеру були відгуки, що їх умістила львівська москво-фільська газета «Галичанинъ» (редактор-видавець Осип А. Марков, відповідальний редактор Іван Пелех). У ній оприлюднено два гнівні листи з провінції без зазначення конкретних адресантів. В обох листах різко засуджено і сатиру на руських священників у «Budziatyńcach», і Франків коментар, і газету «Діло» за цю публікацію. У першому з листів, підписаному псевдонімом *Omega*, дописувач обурювався:

«<...> здесь имеется дело прямо с памфлетом, написанным яким-то крайним радикалом, атеистом, целью которого было подкопаты веру, честь и достоинство священнического звания. Такую цель имел в виду и издатель д-р Франко, ибо в своих примечаниях восхищается автором яко настоящим артистом, великим гением <...>».

¹ Дернів – тепер село Львівського р-ну Львівської обл.; Нестаничі – тепер село Червоноградського р-ну тієї ж області; Холоїв – тепер с. Вузлове того-таки району.

Провінційний дописувач (якщо це не містифікація редакції) з подивом навів приклади двох висловлювань із драми, які його обурили найбільше:

«<...> таким автором, который в уста русского священника кладёт слова: “I w bożnicy żydowskiej jabym chętnie prawił, byłem tylko ułapał, najadł się, zabawił”² – может восхищаться лишь такой д-р Франко и такой “вірган” “Діло” <...>» («вірган» – орган; зневажливий натяк на те, що ô на початку слова народовці читали як *vi*, наприклад у слові ôкно. – Є. Н.);

«Жёны и дочери священников представлены в том сочинении в таком тёмном свете, що прямо невозможно що-то подобное себе вообразити. <...> Вот, примера ради, русский священник говорит одному из гостей о своей дочери: “Moja Stasia krakowiakiem ubawi Waćpana, со wikary ją nauczył, wziąwszy na kolana”³. Ведь тут уместна ингеренция [втручання. – Є. Н.] прокуратора в защите нравственности, веры и духовного сословия!» [10, с. 1].

Очевидно, з огляду на такі ідеологічно некоректні й сороміцькі пасажи в самій драмі Франкову публікацію уривків із «Budziatyńców» з його передмовою і коментарем не передруковано в «Зібранні творів», а подано щойно в додатковому 54-му томі (2011) [22, с. 732–761];

² Харачинський до Слабодушки: «I в божниці жидівській я б залюбки правив, / Аби тільки нахапався, наївся, забавився» [22, с. 737, 738–739].

³ Харачинський до Слабодушки: «Моя Стася краков'яком потішить вас, пане, / Що вікарій її навчив, взявши на коліна» [22, с. 738, 739].

у коментарях Андрія Франка [22, с. 1123–1124] тогочасних відгуків на Франків першодрук «Budziatyńców» не згадано та автора «мелодрами» не з'ясовано.

У другому листі, за підписом *Русскій*, дописувач глузливо нападав не лише на «вченого Франка» й «Діло» за те, що вони «сквернию марают всё русское духовенство» [10, с. 2], а й, насамперед, на катехита А. Стефановича за те, що той зберігав у себе рукопис і Франко «в “спілці”» з ним «такіе жемчуги украинской литературы старается передати гласности» [10, с. 2].

Через кілька днів «Галичанинъ» опублікував виправдувального листа від А. Стефановича за підписом: *О[тец] Александер Стефанович*. Той уточнював, що не його рукопис причинився до оприлюднення «Budziatyńców», зробленого до того ж без його відома:

«<...> д-р Франко имел свою собственную рукопись, а узнавши перед двома годами, що и у мене находится подобная рукопись, просил мене тогда, чтобы я позволил ему сравнить их. Я удовлетворил его желанию <...>. В публикации сей я не принимал никакого участия <...>» [5, с. 2–3].

Водночас Стефанович дав своє трактування скандальним «Budziatyńcam», протилежне характеристикам у листах попередніх дописувачів «Галичанина»:

«Та драма <...> не только не есть никаким оскорблением для нашего клира, но, напротив, приносит его загалу честь. <...> Когда же д-р

Франко опубликовал некоторые фрагменты из ней и, при недостаточном пояснении, вызвал ними в некоторых кругах несмак, постановил я сейчас в интересе правды ближе розследити генезу той драмы и дати ей ответное освещение» [5, с. 3].

З цією метою Стефанович звернувся «за інформаціями к некоторым священникам-ветеранам (оо. Красицкому из Дернова, Дорошу из Ракобойт [Ракобóвти, тепер село в Буському р-ні Львівської обл.; польс. Rakobuty. – *Є. Н.*] и другим), которые жили в мялятинских сторонах и о деле хорошо знали». На свої листи він отримав бажані відписи, а о. Дорош навіть надіслав йому «нову рукопись» драми. За словами Стефановича, з їхніх листів виявнюється, що «та сатира возникла в 1861 г. на локальном тле мялятинских отпустов». Стефанович підтвердив авторство Красицького: «Автором её <...>, як утверждает о. Боцян <...> и указывает о. Красицкий из Дернова, а во всяком случае написал ю священник необыкновенной интеллигенции и горячего сердца для своего народа» [5, с. 3].

Важливо, що Стефанович розкрив обставини й причини появи сатири:

«<...> некоторые священники в окрестности Мялятина пренебрегали тогда своими обязанностями в своих приходах около народа и церкви, а спешили для мамоны по неделям и праздникам в латинский

Милятин. То тяжко болело и огорчало тогдашних наших священников, которые приходили уже в то время к национальному сознанию и к почувствию необходимости труда для своего родного народа и церкви. А когда представления на соборчиках и приказы консистории не производили на тех собратьях успеха, принялся один из интеллигентнейших кондеканальных [кондеканальный – з того самого деканату. – *Є. Н.*] за средство сатиры и наклеил немилосердным способом всю погань такого их поведения и самоунижения» [5, с. 3].

Однак, на відміну від Франка, який сприймав сатиричне зображення у «Budziatyńcach» буквально, як віддзеркалення аморальної поведінки латинських і руських священників та їмості й доньки, Стефанович пояснював вражаючі з погляду етики висловлювання дійових осіб драми художньою гіперболізацією, до якої дотепно вдався вигадливий автор з метою створення якомога сильнішого сатиричного ефекту. Таку думку Стефанович підтверджував зізнанням самого Красицького в тому, що він зумисне вклав у уста персонажів шокуючі самовикривальні «одкровення»: «Розумеється, що приведенні в сатире епізоди не следует брати буквально, будто они имели в самом деле место, напр[имер] циничныи разговоры оо. Харапчинского и Слабодушки или поведение дочки и жены. В представлении дела была – як удачно говорит в своєм письме

о. Красицкий – “порядочная доза гиперболы, ибо иначе сатира не была бы сатирой, но просто выговором с таким самым успехом, как консисторский выговоры”. И вот та сатира, расходясь в численных отписях по целой окрестности, имела (як пишет о. Красицкий) “знаменитый успех, ибо русский приверженцы милятинского костёла вздерживались ити туда на заработка”» [5, с. 3].

Отже, автор дошкульної сатири, поширюваної у списках, мав прагматичну виховну мету: присоромити руських священників і змусити їх перестати ходити на відпуст до костелу й латинського пробоща в Милятині, а натомість заопікуватися греко-католицькою паствою у довколишніх церквах. Як видно зі спогаду о. Красицького, свою мету він осягнув. На підставі цього Стефанович підсумував: «Из сего правдивого освещения дела выходит, что относительная драма была написана человеком наилучшей воли и в наилучшей тенденции, чтобы опамятати заблудшии единицы и повернути их на правый путь. Из той точки зрения даёт та драма своему автору, як и загалу тогдашнего клира, весьма хорошее свидетельство» [5, с. 3].

Саме тому Стефанович, за його поясненням, не знищив, а зберіг рукопис «Budziatyńców» у своїй домашній бібліотеці (як зберігав багато інших рукописів). На його переконання, «давныи манускрипты, касающиися общественной жизни, принадлежат истории, и ни-

який інтелігентний человек не станет их уничтожати, хотя бы в них и содержались некоторыи неприятныи места» [5, с. 3].

Дивно, що Франко, сам митець слова та й часто сатирик, сприйняв кричущі з погляду загальнолюдської моралі висловлювання дійових осіб драми (о. Харапчинського та його доньки Стасі) за чисту правду, ледь чи не за відверті цинічно-хвалькуваті зізнання їхніх прототипів у своїх думках і вчинках, а не як художню гіперболу.

Прийнявши трактування «Budziatyńśow», яке дав Стефанович, редакція «Галичанина» додала після його листа свій стислий тенденційний коментар з випадом проти Франка (за підписом: *Ред.*): «Из того заявления о. Стефановича выходит, что д-р Франко не выдержал, чтобы и в нынешнем случае “не переехатись” по русском духовенстве, хотя в действительности прекрасно знал, что нет к тому причины» [5, с. 3].

Насправді, як видається, Франко не знав тих обставин появи сатиричної драми «Budziatyńśow», що їх виявив о. Стефанович уже після публікації скандального твору, а тому дав йому надто загальну характеристику, а його автора пов'язував із позацерковними народовськими колами. Зі згадки Стефановича видно, що Франко отримав од нього список «Budziatyńśow» іще два роки тому, тобто десь наприкінці 1905-го або на початку 1906-го. Не відомо, чому не опублікував цієї драми раніше, – чи бракувало часу,

чи вагався, розуміючи скандальний характер надто вже нещадної, доти не званої, сатири на священників та їхні родини початку 1860-х років?

Автор драми «Budziatyńśow». Хто ж такий цей зухвалий автор скандальної драми – о. Йосиф Красицький?

Народився він 1828 р. в селі Гриневі (тепер Львівського р-ну Львівської обл.) у родині пароха о. Томи. Закінчив Львівську духовну семінарію, одружився (дружина померла 1889 р.), був висвячений 1854 р. Працював адміністратором сільських парохій: у 1854–1855 рр. – у Заболотівцях (тепер Стрийського р-ну Львівської обл.), а в 1855–1860 рр. – у Дернові. Там таки був довголітнім парохом (у 1860–1903 рр.), після чого як священник на емеритурі (пенсії) жив у Нестаничах [3, с. 222].

Отже, вкрай знущальну сатиру на добре знаний йому сільський клир о. Красицький написав у досить молодому 33-річному віці, коли людина ще буває сповнена бунтарських поривів. Вочевидь статус пароха не давав йому змоги опублікувати викривальну драму навіть під псевдонімом, бо вона поширювалася у списках і місцеві священники знали, хто її автор.

У зрілому віці, мавши роки під сорок і за п'ятдесят, Йосиф Красицький провадив активну громадсько-політичну діяльність. Обирався послом (депутатом) до Галицького крайового сейму 3, 4

і 5-го скликань (1867–1869, 1870–1876, 1877–1882) від IV курії округу Буськ – Камінка Струмилова (тепер м. Кам'янка-Бузька Львівського р-ну Львівської обл.) – Олеско. З нагоди виборів москвофільський часопис «Слово до громад. Простолюдний додаток до “Слова”», що виходив за редакцією Богдана Дідицького в 1869–1870 рр., умістив звернення о. Красицького «До честних виборців округу виборчого: Буск – Каменка – Олеско». Входив до посольського Руського клубу. Проте належав не до народовців, а до москвофілів. Був членом москвофільського Общества ім. М. Качковського. 1869 року о. Красицький та інший галицький москвофіл – о. Іван Наумович зажадали від маршала сейму князя Лева Сапіги права прочитати текст посольської присяги руською мовою, але їм відмовлено. Обирався також послом до віденської Державної Ради (1873–1879). Зарекомендував себе як один з найактивніших руських послів [23, с. 11, 106, 108, 144].

Олександр Барвінський згадував, як на вічі перед виборами до австрійського парламенту, що відбулося 26 лютого 1891 р. в Камінці Струмиловій, у залі повітової ради, після його «кандидатської промови» «москвофільські крикуни» під проводом «о. Красицького з Дернова» та його зятя о. Даниловича з Нестанич намагалися «викликати заколот і розбити віче, однак безуспішно». Мало того, о. Красицький, «опираючись на статі “Червоної Русі” [львівської

москвофільської газети “Червоная Русь”. – Є. Н.], вмовляв у кандидата, начеб він в “Правді” писав, що “унія неспособна для русского народа, только штунда”, хоча опісля признався, що не читав статі дотичної в “Правді”» [1, с. 269]⁴.

Як бачимо, Йосиф Красицький мав завзятий, запальний характер і був схильний маніпулювати фактами, тенденційно спотворюючи їх для осягнення певної суспільної мети. Це й виявилось раніше в його драмі «Budziatyńce», де він у вуста греко-католицького священника вклав зізнання про те, буцім то́му байдуже, в якій конфесійній божниці правити, аби лиш мати вигоду, а в уста 12-річної попадянки – сороміцький «краков'як».

На виборах 1891 р. Красицький обстоював кандидатуру москвофіла, правника Юліяна Геровського, проте перемиг по сільському округу Броди – Камінка Струмилова таки народовець О. Барвінський [1, с. 270]. Не допомогло й оскарження обрання Барвінського, з яким Й. Красицький звернувся до молодечеського посла Державної Ради у Відні Едварда Грег'ра [1, с. 303–304].

Раніший перетин доріг І. Франка й о. Йосифа Красицького. Майже за 16 років до Франкової публікації уривків із «Budziatyńców» уже перетнулися життєві шляхи автора драми та майбутнього публікатора.

4 Замість Нестанич помилково відчитано й надруковано Нестоліч (так само й у «Географічному покажчику»: [1, с. 1111]). Далі у спогадах ідеться про «горстку дернівців і нестаничців з о[п]тями] Красицьким і Даниловичем» [1, с. 270]).

У Львові 2 лютого 1892 р. у великій залі «Народного Дому», що перебував під управою москвофілів, відбулося скликане комітетом їхнього товариства «Русская Рада» так зване всенародне віче, спрямоване проти народовської політики «нової ери» (угоди з австрійсько-польською владою з метою примноження культурно-освітніх і наукових здобутків галицьких українців). Народовці (світські та духовні) солідарно проігнорували віче, і не тому, що москвофіли їх не запросили, а тому, що, шануючи власну гідність, не могли долучитися до москвофільського заходу. Зате у вічі взяли участь окремі репрезентанти радикалів, також украй негативно налаштованих до «нової ери» [18; 15; 16, ч. 17, 22.1/3.II, с. 1]. У протиборстві з «новоерівцями» радикали ситуативно пробували діяти спільно з москвофілами. Щоправда, «антиновоерівські» мотиви були в них різними: москвофіли, налаштовані антиукраїнськи та антипольськи, орієнтувалися на царську імперію та ідентифікацію з російською нацією, а радикали, поборюючи польську шляхту та римо- і греко-католицьких клерикалів, обстоювали союз із польською демократичною та соціалістичною лівицею, селянством і робітництвом.

Віче було досить масовим – на ньому зібралось, за інформацією «Діла», понад дві тисячі людей – переважно селяни, а також «маломіщани» і священники, відомі на провінції москвофільськими переко-

наннями (здебільшого старші покоління; з молодих долучилося не більше двадцяти); інтелігенції було дуже мало. Відкрив віче короткою промовою голова «Русской Рады» Богдан Дідицький. Політичний реферат виголосив москвофіл д-р Адольф Добрянський [17; 16, ч. 17, 22.1/3.II, с. 1–2; 14].

У вічі брали участь радикал Франко й москвофіл Йосиф Красицький, які зголосилися виступити в дискусії. Власне, о. Йосиф і розпочав обговорення доповіді А. Добрянського, про що народовське «Діло» подало таку звістку: «Першим бесідником з-поміж вічевиків був о. К р а с и ц к і й з Дернова. Сей сивоволосий священник виголосив свою бесіду в тій ціли, щоби оклеветати пос[ла] Барвіньського і роз'ярити віче против него, а вибрав собі до того дві дороги: згадав про вибори і відчитав поодинокі слова з читанок, уложених Барвіньским для гімназій. Промову зачав з патосом: “Господа! Благословлю Русь і вас, що зійшли-стеся на се віче. Годжуся з рефератом Добрянського, і то не лиш зі змістом его, але з кожним поодиноким словом. Але де ж ти, руска молодежи? Мені тебе жаль, що виховали тебе на блудну дорогу. [“Сини о. Красицкого ходили до рускої гімназії. – Прим. Ред.”; йдеться про українську гімназію. – Є. Н.]. А виховав тебе Барвіньській”. – Тут зачав бесідник відчитувати повиривані слова з читанок Барвіньського, але не викликав великого ефек-

ту, лиш деякі священники підпомагали єму глумитись. – “А того Барвіньського, – говорив дальше бесідник, – вибрав мій повіт. А кілько то неправди було при тих виборах!” – і для ілюстрації накликає о. Красицькій виборців з Козлова, Стрептова, а одному селянинови з Дідилова [тепер села Львівського р-ну. – Є. Н.] каже розповідати свої пригоди виборчі. Селянин розповів, але годі було добре порозуміти все з єго бесіди. – І наше святе староруске письмо тисячлітне вже стало предметом “посягательства” українофілів, бо хотять завести фонетику, котрою так виховують молодіж, що не буде розуміти ні св. Євангелія, ні Св. Письма. “Де ж она буде глядати свого утішення?” – “разві в комуні, разві в нігілізмі, разві в цареубійстві?” Треба нам запротестувати против “коверканія” язика і против зневаги релігії – і, розумієсь, сам в имени того народа протестує» [16, ч. 18, 23.І/4.ІІ, с. 1].

Від радикалів до участі в обговоренні політичного реферату записалися Іван Франко, репортер газети «Kurjer Lwowski», і В'ячеслав Будзиновський. Москвофіли надали їм слово наприкінці дискусії над рефератом А. Добрянського. Парох Успенської (Волоської) церкви у Львові, один із провідників москвофілів, крилошанин Теофіль Павликів (*1821–†1905), який головував на вічі, уже хотів закрити дискусію, але йому нагадали про зголошених радикалів. Однак Франко «зрікся голосу» на користь Будзиновського, який промовляв

від імени групи віденських радикалів. Вічевики зустріли його окриками, гамором і вимогами «не допустити радикала до голосу», проте після втручання москвофіла з Відня Володимира Дудикевича (*1861–†1922), який виступив «в обороні вольности слова», президія та учасники віча таки дозволили Будзиновському звернутися до них. Одначе коли той після гострих випадів проти народовських проводирів почав зачитувати політичну програму віденських радикалів, комісар поліції зажадав од президії позбавити його слова, і Будзиновському «відібрано голос <...>, а навіть формально [його] стягнуто з трибуни» [16, ч. 18, 23.І/4.ІІ, с. 1–2].

Про це «всенародне віче», скликане буцімто для злуки всіх трьох «руських партій» (москвофілів, радикалів і народовців) в одну «народну» партію і проведене за участю близько «2000 селян, незначного числа священників-москвофілів і деяких радикалів» [1, с. 434–435], спом'янув у спогадах О. Барвіньський, зауваживши, що «о. Йосиф Красицький з Дернова звернувся з напастями» проти нього, наводячи уривки з його «Читанки для висших гімназій», і «закінчив тим, що “не боїться о народ, а лиш о золотую молодіж, котрою учит Барвіньський”» (хоча на той час останній як посол Державної Ради одержав відпустку від шкільних обов'язків) [1, с. 436]. Згадав Барвіньський і те, що через докори організаторам за деморалізацію

селянства викинуто з зали вчителя-народовця Дмитра Дмитерка, а В. Будзиновського, на користь якого «зрікся голосу І. Франко», що, на думку Барвінського, «мав промовляти, мабуть, від групи львівських радикалів», москвофіли слухали «так довго, як побивав народовців, та відтак перебили дальшу промову і стягнули з трибуни» [1, с. 435].

У дальших спогадах Барвінський зазначив, що на виборах до Державної Ради в березні 1897 р. по Брідсько-Каменецькому (Бродівсько-Камінківському) округу його знову обрали послом [2, с. 504–505], незважаючи на те, що проти його кандидатури спільно агітували вже опозиційні народовці та москвофіли, які мали на Брідщині «визначного проводиря» о. Йосифа Красицького [2, с. 488–490].

У стислій інформації про віче 2 лютого 1892 р., надрукованій у газеті «Kurjer Lwowski», Франко не згадав ні промови о. Красицького, ні інциденту з виступом В. Будзиновського, а обмежився повідомленням, що «при кожній резолюції брали голос чимало промовців». Зате в полеміці з «Ділом» зауважив, буцім учасників налічувалося близько чотирьох тисяч, тобто майже вдвічі більше, ніж сповіщало «Діло», а це неправдоподібно багато навіть на велику залу, передпокій, сіни й сходи «Народного Дому» (щоправда, для переконливості Франко зауважив, що юрби селян, які не змогли вміститись у будинку, блукали містом,

але хто міг їх порахувати?). Схоже, перебільшив Франко й частку селян серед вічевиків – начебто аж 9/10, притому з різних куточків Галичини, хоча й визнав, що були «в значній кількості священники», а світської інтелігенції зібралося лише трохи. Лейтмотивом тенденційного допису Франка стала критика народовської політики «нової ери» [24; авторство: 8, с. 252, № 2916].

Розлоге аналітичне повідомлення про віче вмістив радикальний двотижневик «Народ», видавцем і головним редактором якого був Михайло Павлик, а відповідальним редактором – Франко. Допис під назвою «Москвофільське віче у Львові» опублікований під рубрикою «Політика краєва і загранична» без підпису [9], так його й зареєстрував бібліограф Петро Баб'як – без зазначення авторства [11, 26]. У бібліографічних покажчиках Франкових публікацій цей допис не значиться, хоча його автором (або співавтором, з М. Павликом) він цілком міг бути. В кожному разі, з допису видно, що інформацію про Франкову участь у вічі подав сам Франко або безпосередньо з його слів її переповів Павлик. До того ж у цьому допису впадає в око таке саме перебільшення кількості учасників віча вдвічі, притому також у полеміці з «Ділом» [9, с. 50], що й у Франковому повідомленні в газеті «Kurjer Lwowski». Хоча «духовної та світської інтелігенції було досить, та вона губилася серед натовпу селян» [9, с. 50].

У хронікальній статті «Москвофільське віче у Львові», якою орган Русько-української радикальної партії (РУРП) «Народ» чітко декларував окремішню позицію радикалів, одмежовуючи їх і від москвофілів, і від народовців («українофілів»), а особливо від «народовців-новоеристів», роз'яснено, що радикали ухвалили не брати участі в москвофільському вічі від своєї партії, але дозволили її поодиноким членам «виступати в і д своєї особ и з промовама на вічу, коли би їм се видалось потрібним» [9, с. 50]. Важливо, що в допису розкрито Франкове сприйняття (зрозуміло, з його слів, якщо не ним самим написано) промови Красицького, риторика якої, власне, і вплинула на Франкове рішення відмовитися од виступу. За словами оглядача, на вічі, яке тривало без перерви від 9-ї ранку до 6-ї вечора, «зовсім зрозумілою» з погляду його антиугодівського та антинародовського спрямування «була промова о. Красицького з Дернова, що промовляв зараз після Добрянського. Він сів на старого, здавна випробованого дерев'яного коника – арлекінади, і, забуваючи дипломатію Добрянських та Павликових, чкурнув на поле критики язикової, предкладаючи вічу до осуду виривки з читанки Барвінського, виривки з ріжних авторів, пообкусувані, поперекручувані (в роді “пічколупати”, що викликало цілу бурю фарисейського обурення). О[тець] Красицький перший надав вічу єго властивий характер; від єго промови воно пе-

рестало бути хоч яко-такো поважним збором політичним, і на него можна було махнути рукою.

Слухаючи промови дра Добрянського, два члени нашої партії – д[обродії] Будзиновский і Франко – записалися було до голосу. Сей остатній хотів в своїм власнім імени доповнити промову дра Добрянського, пояснити програму радикальної партії і висказати в кінці своє зачудуванє, як се воно так, що віче хоче ніби робити згоду між партіями, а комітет, устроючий єго, не порозумівся попередно з жадною партією, не запросив сюди ті сторони, між котрими мала би бути роблена згода? Задля сего він і хотів при кінци відмовити вічу характеру всенародности і вказати на властивий спосіб роблення компромісів політичних. Та, правду кажучи, вже при резолюціях дра Добрянського, а особливо при промові о. Красицького єму відійшла охота промовляти. Тож коли провідник віча завізвав записаних до голосу радикалів, щоби тільки один із них промовляв, і коли надто д. Будзиновский заявив, що він має мандат промовляти від віденської групи радикалів і має навіть писану резолюцію до прочитаня, то д. Франко зрікся голосу на користь д. Будзиновского» [9, с. 51].

Видно, Франко відчув гнітливую атмосферу цього начебто «всенародного», а насправді тенденційного москвофільського віча й не бажав марно надриватися на зібранні «нечестивих». А проте згодом, у квітні 1905 р., він написав

вірш «Блаженний муж, що йде на суд неправих...» (наступний рядок: «І там за правду голос свій підносить»), у якому полемізував із першим біблійним псалмом, вислів з якого: «Блаженъ мужъ, иже не идетъ на совѣтъ нечестивыхъ» – обрав за епіграф [19; також див. 12, 148–149].

Отже, Франко й Красицький зустрілися принаймні раз у житті – на велелюдному вічі, де бачилися й чули один одного: письменник слухав промову о. Йосифа, а той, імовірно, чув спершу Франкове зголошення до президії віча, а потім – його зречення від наданого слова.

За повідомленням газети «Діло», прокураторія в Золочеві навесні 1893 р. «обжалувала» (звинуватила) о. Йосифа (так!) Красицького, пароха з Дернова, та кількох його парохіян у «злочині публічного насильства» (силували підписати петицію до цісаря проти запровадження у школах фонетичного правопису, що його обстоювали народівці) та в переступі закону (скликали в Дернові для підписування петиції збори, не повідомивши про це попередньо політичну владу). За дорученням прокураторії повітовий суд заслухав селян, а 1 квітня 1893 р. – о. Красицького. «Обжаловане» (звинувачення) у злочині прокураторія відкинула, а щодо переступу закону відбулася «карна розправа» у повітовому суді в Камінці Струмиловій, ад'юнкт

засудив о. Красицького на кару сплати 30 злотих ринських або шість днів арешту, а п'ятерох селян – на три дні арешту кожного. Всі засуджені прийняли засуд [13].

Помер о. Йосиф Красицький 8 грудня 1908 р. в Нестаничах, де доживав віку у свого зятя о. Даниловича.

Висновки. Сатирична драма «Budziatyńce» Йосифа Красицького, яку високо оцінили Франко і Стефанович, заслуговує на повне видання її тексту і прихильну згадку в історіях української літератури як цікава й характеристична пам'ятка з часів галицького літературного та й загалом національного відродження початку 1860-х років. Щоправда, для видання «Budziatyńców» іще треба розшукати бодай один зі списків цілої драми, адже Франко опублікував з неї лише фрагменти. Наразі відомо, що в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається копія Франкової публікації «Будятинці», переписана з «Діла», як зазначено в її опису, «рукою Ф. Дудка і невідомою рукою» [21]. Імовірно, йдеться про українського письменника і журналіста Федора Дудка (*1885–†1962), який у 1922–1939 рр. жив у Львові та працював у бібліотеці НТШ [7]. У цьому ж опису неточно вказано прізвище автора «Budziatyńców»: «публікація мелодрами Йосифа Крашевського».

Список використаних джерел

1. Барвінський О. Спомини з мого життя. Нью-Йорк-Київ: Стилос, 2010. Том другий. Частины третя та четверта. 1119 с.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя. Київ: Фоліант, 2018. Том четвертий. Частина шоста. 1005 с.
3. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Львів-Київ, 2004. Т. 2: Духовенство і Релігійні Згромадження. 550 с.
4. Боцян О. В справі «Будятинці». «Діло». 1908. № 17. 24/11.І. С. 3.
5. Будятинцы-милятинцы. «Галичанинъ». 1908. № 20. 24.І/6.ІІ. С. 2-3.
6. Всенародное вѣче во Львовѣ, ѳтбышоеся дня 21 января (2 февраля) 1892 р. Накладомъ общества «Русская Рада». Львовъ: Типографія Ставропигійского Института, [1892]. 159 с.
7. Доценко Р. І., Мукомела О. Т. Дудко Федір Степанович // Енциклопедія сучасної України. Київ, 2008. Т. 8. С. 311.
8. Іван Франко: Бібліографія творів: 1874–1964 / Склав М. Мороз. Київ: Наукова думка, 1966. 447 с.
9. Москвофільске віче у Львові. «Народ». 1892. № 4. 15. ІІ. С. 49-54.
10. Напастъ п. Франка въ «Діл-ѣ» на руское духовенство. «Галичанинъ». 1908. № 16. 19.І/1.ІІ. С. 1-2.
11. «Народ» 1890–1895: Систематичний покажчик змісту журналу / Уклад. П. Баб'як. Львів: Вид-во Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, 1970. 135 с.
12. Нахлік Є. Віражі Франкового духу: Світгляд. Ідеологія. Література. Київ: Наукова думка, 2019. 639 с.
13. О. Іосифа Красицького... «Дѣло». 1893. Ч. 102. 10/22.V. С. 3.
14. По такъ званомъ «всенародномъ» вѣчу. «Дѣло». 1892. Ч. 18. 23.І/4.ІІ. С. 1.
15. Такъ зване «всенародне» вѣче... «Дѣло». 1892. Ч. 16. 21.І/2.ІІ. С. 2.

16. Такъ зване «всенародное» вѣче... «Дѣло». 1892. Ч. 17. 22.І/3.ІІ. С. 1-2; Ч. 18. 23.І/4. ІІ. С. 1-2.
17. У Львовѣ дня 2 н. ст. лютого 1892. «Дѣло». 1892. Ч. 16. 21.І/2.ІІ. С. 1.
18. У Львовѣ дня 30 н. ст. сѣчня 1892. «Дѣло». 1892. Ч. 14. 18/30.І. С. 1.
19. Франко І. Блаженный муж, що йде на суд неправих... // *Idem. Зібрання творів: у 50-ти т.* Київ: Наукова думка, 1976. Т. 3. С. 148-149.
20. Франко І. Будятинці. «Діло». 1908. № 12. 18/5.І. С. 1; № 13. 20/7.І. С. 1; № 15. 22/9.І. С. 1-2.
21. Франко І. Будятинці [Список рукою Ф. Дудка і невідомою рукою з публікації в «Ділі»]. *Институт літератури ім. Т. Шевченка НАН України*. Ф. 3. Од. зб. 2998. 21 арк.
22. Франко І. Будятинці // *Idem. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 54. С. 732-761.
23. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів, 2010. 224 с.
24. [Franko I.]. *Wiec ruski. "Kurjer Lwowski"*. 1892. nr. 35. 4 lutego. s. 5.

References

1. Barvinskyi O. Spomyny z moho zhyttia. New York-Kyiv: Stylos, 2010. Tom druhyi. Chastyny tretia ta chetverta. 1119 s.
2. Barvinskyi O. Spomyny z moho zhyttia. Kyiv: Foliant, 2018. Tom chetvertyi. Chastyna shosta. 1005 s.
3. Blazheiovskiy D. Istorychnyi shematyzm Lvivskoi arkhieeparkhii (1832–1944). Lviv-Kyiv, 2004. T. 2: *Dukhovenstvo i Relihiini Zghromadzhenia*. 550 s.
4. Botsian O. V spravi «Budiatyntsiv». «Dilo». 1908. no. 17. 24/11.І. s. 3.
5. Budiatyntsы-myliatyntsы. «Halychanynъ». 1908. no. 20. 24.І/6.ІІ. s. 2-3.
6. Vsenarodnoe vѣche vo Lvovѣ, ѳtbyvshoesia dnia 21 yanvaria (2 fevralia) 1892 r. *Nakladomъ obshchestva «Russkaia Rada»*. Lvovъ: *Typografiia Stavropyhiiskoho Ynstituta, [1892]*. 159 s.

7. Dotsenko R., Mukomela O. Dudko Fedir Stepanovych. *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrainy*. Kyiv, 2008. T. 8. s. 311.
8. Ivan Franko: Bibliohrafiia tvoriv: 1874–1964 / Sklav M. Moroz. Kyiv: Naukova dumka, 1966. 447 s.
9. Moskvofilske viche u Lvovi. "Narod". 1892. no. 4. 15.II. s. 49-54.
10. Napast p. Franka vъ «Dil-ъ» na russkoe dukhovenstvo. "Halychanynъ". 1908. no. 16. 19.I/1.II. s. 1-2.
11. «Narod» 1890–1895 : Systematychnyi pokazhchyk zmistu zhurnalnу / Uklad. P. Babiak. Lviv: Vyd-vo Lvivskoyi naukovoyi biblioteky im. V. Stefanyka, 1970. 135 s.
12. Nakhlik Ye. Virazhi Frankovoho dukhu: Svitohliad. Ideolohiia. Literatura. Kyiv: Naukova dumka, 2019. 639 s.
13. O. Iosyfa Krasyt'skoho... "Dъlo". 1893. no. 102. 10/22.V. s. 3.
14. Po takъ zvanôtmъ «vsenarodnôtmъ» vъchu. "Dъlo". 1892. no. 18. 23.I/4.II. s. 1.
15. Takъ zvane «vsenarodne» vъche... "Dъlo". 1892. no. 16. 21.I/2.II. s. 2.
16. Takъ zvane «vsenarodnoie» vъche... "Dъlo". 1892. no. 17. 22.I/3.II. s. 1-2; Ch. 18. 23.I/4. II. S. 1-2.
17. U Lvovъ dnia 2 n. st. liutoho 1892. "Dъlo". 1892. no. 16. 21.I/2.II. s. 1.
18. U Lvovъ dnia 30 n. st. sъchnia 1892. "Dъlo". 1892. no. 14. 18/30.I. s. 1.
19. Franko I. Blazhennyi muzh, shcho yde na sud nepravyykh... // Idem. Zibrannia tvoriv: U 50-ty t. Kyiv: Naukova dumka, 1976. T. 3. s. 148-149.
20. Franko I. Budiatyntsi / D-r Ivan Franko. "Dilo". 1908. no. 12. 18/5.I. s. 1; no. 13. 20/7.I. s. 1; no. 15. 22/9.I. s. 1-2.
21. Franko I. Budiatyntsi [Spysok rukoiu F. Dudka i nevidomoiu rukoiu z publikatsii v «Dili»]. *Instytut literatury im. T. Shevchenka NAN Ukrainy*. F. 3. Od. zb. 2998. 21 ark.
22. Franko I. Budiatyntsi // Idem. *Dodatkovy tomy do Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh*. Kyiv: Naukova dumka, 2011. T. 54. s. 732-761.
23. Chornovol I. 199 deputativ Halytskoho seimu. Lviv, 2010. 224 c.
24. [Franko I.]. Wiec ruski. "Kurjer Lwowski". 1892. nr. 35. 4 lutego. s. 5.